

Мајкл Вотс и Роберт Ф. Смит

ЕКОНОМИЈА У ПРОЗНОЈ И ДРАМСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

*Пророк и њесник моћу да обнове свећ без економисће,
али економисћа не може да га обнови без њих.*
Филип Викстид, *Основе љолићичке економије*

Одавно се зна да прозна и драмска књижевност играју важну улогу у обликовању јавног мњења и стандарда по многим економским питањима, иако оне, као и језик, функционишу ван економских односа и услова.¹ С друге стране, економске мисли и околности помажу у обликовању и усмеравању таквих књижевности и самог језика. Стога изненађује што је толико мало економиста пажљиво проучавало ове међусобне утицаје.

Овакав недостатак пажње можда произилази из става да су многи књижевни текстови јасно антитржишни, па чак и антиекономски у смислу одбацивања методе коју је Кејнс описао као „економски начин мишљења”. Можда су економисти, у одговору на ово, склонили да олако одбацују аналитичке вештине писаца, сугеришући идеју да већину дела која се баве економским питањима прожимају различите предрасуде. Међутим, у истраживању таквих дела, наишли смо на значајан број оних која тачно описују аналитичке концепте економије. Осим тога, иако у тим делима постоји усаглашеност поводом одговарајућих облика одређене појаве, неслагања која се намећу у вези са политиком и општим облицима друштвене организације економских питања нису ништа другачија од неслагања која постоје унутар професије економиста.

У наредна два одељка, описаћемо како су економисти обично анализирали књижевна дела и посматрали њихове ауторе. Трећи одељак пружа избор из књижевних текстова у којима се посматрају економски појмови, питања и теме, што намеће идеју да постоји обиман корпус углавном неискоришћеног материјала за наставнике економије на средњошколском и универзитетском нивоу. У последњем одељку износимо закључке о опсегу и разноврсности ових књижевних извора.

Економисти и писци

Од тренутка када је Томас Карлајл назвао економију „суморном науком”, однос књижевности и економије постао је нестабилан, али контрадикторно толерантан. У неким периодима и код одређених аутора, истакнути представници оба поља

¹ Џозеф Шампетер увео је нешто од ових идеја у својим познатим делима *Кайићализам, социјализам и демократија*, те *Историја економске анализе*. Касније ће бити речи о томе како су се недавно Милтон Фридман, Џорџ Стиглер и други позивали на његове ставове. О језику у економији, видети: Neale, 1982.

изражавали су отворено ниподаштавање метода које су користили стручњаци из друге области. Стиглер (1982: 27–29) описује једну такву размену између песника лауреата Роберта Саудија и Томаса Бабингтона Меколија, нудећи релативно нове изводе из дела Карлајла и Џона Раскина који подржавају Саудијев антииндустријски и антитакмичарски став. Многи савремени економисти баве се интердисциплинарним радом, а неки позајмљују грађу и продиру у области попут антропологије, психологије, социологије, биологије, етике, филозофије и права, као и књижевности.²

Економисти се често диве активистичкој оријентацији према политичкој економији коју усвајају многи писци, посебно либерални писци какви су били припадници покрета “muckrakers” с краја деветнаестог и почетка двадесетог века. Поред тога што су разоткривали негативне појаве у одређеним индустријама, као што је случај у роману *Мочвара* Аптона Синклера, ови аутори критиковали су моћ засновану на монополу, праксе запошљавања и расподелу прихода. Такве теме посебно су учестале у делима америчких аутора који су стварали почетком века, попут Френка Нориса, Џона Стајнбека, Џона Доса Пасоса и Вилијама Фокнера. У серијалу филмова *Слободан избор* и истоименој књизи из 1980, Милтон и Роуз Фридман писцима приписују значајан утицај у обликовању тренутних ставова о начинима расподеле прихода.³

Иако је уобичајено посматрати политичку економију, која барем имплицитно каска за већим делом модерне књижевности, као либералну, опус Ајн Ренд показује да се активистичка и конзервативна политичка економија може развити користећи и књижевне методе. Ранија дела Бенцамина Френклина, Хорејшија Алцера, па чак и Ралфа Волда Емерсона, можда су мање активистичка у модерном смислу, али свакако су конзервативна, било да их посматрамо из традиционалне или савремене перспективе.

Питања наводних политичких и економских пристрасности аутора такође су привукла значајну пажњу када су историчари економије покушали да користе изводе из књижевних текстова да потврде своје идеје о економским условима или нивоима економске активности. У традиционалним историјама економије често се могу пронаћи одломци из песама, романа и драма који се цитирају као докази да је одређена индустријска пракса уведена у одређено време или на одређеном месту, или да је пак дошло до промене животног стандарда. Ова врста референце најчешћа је у делима која се баве ранијим епохама. Број текстова о економији шеснаестовековне Енглеске који помињу вретена из дела *Цек из Њуберија* Томаса Делонија већи је од броја оних која их не помињу.⁴ Још контроверзнија је дуга дебата о тачној

---

² Када је Џејкоб Маршак организовао програм Годишњег скупа Америчке економске асоцијације 1977. године, одлучио се за три основне теме, укључујући расправу о „границама економије, с неколико сесија о томе како се економија односила и како би могла да се односи према другим научним и хуманистичким пољима” (“Editor’s Introduction”. *American Economic Review*, May 1978, vii).

³ Милтон и Роуз Фридман се највише позивају на утицај романа *Полег уназад* Едварда Беламија и с одобравањем цитирају сатиричне коментаре о једнакости које износи Додо у роману *Алиса у земљи чуда* Луиса Керола. Видети и њихов видео „Створени једнаки” из поменутог серијала филмова.

⁴ Те теме честе су у популарним (као и комерцијалним) драмама тог периода; видети: *Knights*, 1968.

интерпретацији и употреби књижевних текстова приликом описа животног стандарда током индустријске револуције у Енглеској.⁵

Што се тиче историје економске мисли, аутори многих универзитетских радова и других научних публикација посветили су пажњу делима која су, између осталих, писали Свифт, Де Квинси, Колриџ, Сауди, Пикок, Карлајл, Раскин, Дикенс, Кобет и Белами.⁶

Ретке су студије које анализирају како су књижевни аутори антиципирани развој економске анализе, како су сажимали добијене податке или допринели овој појави. Међутим, није неуобичајено видети да се Грешамов закон приписује Аристофану (Spigel, 1971: 688), док је Хенри В. Фарнам, професор економије на Јејлу, примљен у Елизабетански клуб на Јејлу због рада „Шекспир као економиста“.⁷

Како економисти користе књижевност?

Упркос увреженом мишљењу, неки економисти поседују смисао за хумор који се често испољава употребом књижевних техника. Џон Кенет Галбрејт објавио је своје најбоље сатире под псеудонимом Марк (по Марку Твену) Еперни (Gailbraith, 1963). Недавно је двоје економиста узело псеудоним Маршал Џевонс како би се, у низу детективских романа, позабавили законима економије који се „не доводе у питање“, а и други економисти од тада следе њихов пример.

Често ћемо пронаћи економисте који своје радове или поглавља у књигама започињу кратким цитатима из књижевних дела. Овај приступ посебно је популаран у уџбеницима, можда зато што је утицајна књига Пола Самјуелсона поставила преседан на том пољу. Неколико новијих уџбеника отишло је и корак даље, посветивши целе странице текста одломцима књижевних дела везаним за одређену тему, питање или концепт из сфере економије.⁸ Барем двојица истакнутих економиста, Вилијам Стенли Џевонс и Кенет Болдинг, у својим стручним радовима из економије цитирали су песничке текстове које су сами написали.

Неки циници би, можда се присећајући ставова Адама Смита о сујети или Торстена Веблена о уочљивом слободном времену, могли истаћи да економисти који посежу за књижевним алузијама само истичу своју ерудицију. Ипак, овакве референце могу бити забавне, и могу чак допринети важним закључцима. На пример, један економиста је, апелујући на брзо увођење контроле плата и цена, пре неколико година цитирао *Мајбеџа*:

*Да извршиџи значи и свршиџи с џим,
било би добро извршиџи одмах.* (Šekspir, 2012: 357)

⁵ За више о овој дебати и литератури о њој, видети: Jefferson, 1972, и Audelotte, 1948.

⁶ Видети: Grampp, 1973, а за поглед из сфере књижевности, видети: Scruder, 1899.

⁷ Као професор емеритус, Фарнам је објавио студију *Шекспирова економија* (1931). За књижевну анализу Шекспирове употребе економских термина, видети: Heilman, 1968.

⁸ На пример, видети: Paul and Ronald Wonnacott, 1979: 676, где се цитира део романа *Добро дошли у мајмунарник* Курта Вонегата о ком ће касније бити речи.

Добио је одговор да у цитираном одељку Магбет расправља о убиству Данкана, свог краља, рођака и госта. Поигравајући се даље том алузијом, особа која је дала тај одговор тврдила је да би се контролисање плата и цена могло сматрати убиством тржишне економије – а то је корак на који већина економиста није спремна, с обзиром на многобројне предности тржишног система. Или, како каже Леди Магбет: „Ипак, ко би мислио да старац има толико крви у себи?” (2012: 422).

У тексту „Шекспир и Бекер о алтруизму: зашто је важно имати последњу реч” (1979), Џек Хиршлајфер понудио је одговор на чланак о теорији алтруизма Гарија Бекера. Хиршлајферов коментар говори о кривама индиференције, производним тракама и заједничкој граници могућности производње и зараде, али га отвара цитат из *Краља Лира*. Бекер је захвалио Хиршлајферу „што је пронашао тако значајног протагонисту” као што је Лир и упитао се „може ли се економија сада проширити и на поље књижевности” (1977: 507).

Најпрестижнији показатељ да одломци из књижевних дела могу бити корисни професионалним економистима, будући да су забавни и да пружају јасне, премда нестручне примере економских концепата, јесте пракса часописа *Политичка економија* да на задњој корици штампа управо овакве одломке.⁹ Ова пракса започета је 1973. године када је Стиглер постао један од уредника часописа.

Неки професори на универзитетима и у средњим школама развили су наставне јединице засноване на књижевним одломцима који имају значајан економски садржај.¹⁰ Циљеви овог приступа укључују: (1) допирање до нових група студената који сматрају да је проучавање економије досадно и одбојно; (2) пружање занимљивих и додатних материјала стручним учбеницима и другим наставним средствима; и (3) пружање могућности професорима да дају нове примере у настави. Успех таквих напора зависи од доступне количине, квалитета и разноликости одговарајућих одломака. Остатак овог рада посвећен је њиховом делимичном истраживању. Прилог који следи на крају пружа листу од преко педесет одломака из књижевних текстова различитих аутора с назначеним бројевима страница и издањима у којима се ти одломци појављују, као и с истакнутим важним појмовима или проблемима из сфере економије који се у њима обрађују.

Економија у књижевности

Ако кренемо с идејом да економија представља проучавање расподеле ограничених ресурса ради задовољења неограничених жеља, прилично је једноставно пронаћи сличне теме и у књижевности. На пример, у делу *Комус Џона Милтона*, непоштени говорник искушава девицу саопштавајући јој да би било незахвално

⁹ Од наслова који се овде помињу, у овом часопису појавили су се цитати из опуса Твена (*Јенки на двору краља Аршуре*, год. 84, бр. 6), Поупа (*Морални есеји*, год. 85, бр. 4), Солжењичина (*Одељење за рак*, год. 85, бр. 5), Раблеа (*Гарјаншуа и Паншајруел*, год. 87, бр. 1) и Гетеа (*Фауст*, год. 94, бр. 1).

¹⁰ Наставне јединице о економским концептима у књижевности за децу, *Животињској фарми* Џорџа Орвела и *Смрти шривачкој љушника* Артура Милера објављене су у годишњој публикацији намењеној наставницима економских предмета, у издању савета за подучавање економских предмета из Њујорка.

не користити доступне природне ресурсе ради задовољења људске жеље. У потпуно другачијем контексту, Емерсонови *Дневници* разматрају људске и природне ресурсе, капитал (посебно у Енглеској и Холандији) и предузетништво (у смислу славе и богатства оних који „направе бољу мишоловку”). Писци су вероватно највише свесни потенцијала људских ресурса, и то у окружењу које је често врло економски настројено. На пример, Гетсби из романа *Велики Гетсби* Ф. Скота Фиццералда пажљиво распоређује своје време како би развио свој људски капитал у младости, а затим прати Дејзи (чији глас је „пун новца”) у потрази за америчким сном. Млади Гетсби подсећа на младог Бена Френклина (како је приказан у Френклиновој *Ауџобиографији* и *Алманаху Сирошџи Ричарга*), али они су различити људи у различитим временима, док Гетсбијева наклоност ка подземљу убрзава његов успех, али и његов пад. Тема ресурса у процесу рада често наводи ауторе на разматрање економских система, зараде, синдиката и расподеле прихода; о овим сложеним питањима биће више речи касније.

Што се тиче основних појмова економије, истакнути писци препознају општу идеју опортунитетног трошка ван уског оквира новца, а то најјасније чини Роберт Фрост у песми „Пут којим нисам пошао”. Његова песма „Поправљање зида” разматра пак још један основни економски концепт, приватно власништво. Занимљиво је читати ову песму знајући Фростову забринутост поводом природне или вештачке природе приватног власништва и бригу о томе да ли би имање требало одржавати у оквирима припадања или у границама ефикасности и користи („Због добрих ограда имамо добре комшије”).

Многи аутори показују изненађујуће интересовање за ефикасност и начине којима се она може унапредити, понекад уз одређени трошак, као што су усавршавање и расподела рада. Пасажи из збирке *Вајнсбурј у Охају* Шервуда Андерсона који се баве односом Винга Биндлбаума и Џорџа Виларда исправљају о трошковима и користима усавршавања и једнако су уравнотежени као они које читамо у књизи *Бојаштво народа* Адама Смита. (Биндлбаум је вешт у обављању физичких послова, а Вилард је вешт писац који обећава.) Читајући описе неколико јунака из *Анџолоије Сјун Ривера* коју је написао Едгар Ли Мастерс увиђамо сличну, мада мање избалансирану слику.¹¹ У четвртном делу поеме *Дунцијага*, Александер Поуп писао је о усавршавању које је посебно важно за друштвене науке. У роману *Кери*, Теодор Драјзер чак истиче да је усавршавање ограничено опсегом тржишта (тридесето поглавље под насловом „Краљевство величине: Уснули ходочасник”).

Писце такође интересује улога предузетника – како историјских утемељених, тако и фиктивних, архетипских јунака – у вођењу процеса раста и увећању концентрације економске моћи која се може користити за добро или зло. Романи Џона Доса Пасоса *САД: шрилоија* укључују и кроки портрете Хенрија Форда и Ендруа Карнегија, између осталих, и покривају теме попут зараде након увођења Фордових монтажних трака, филантропског понашања ова два индустријска дива и бриге о војно-индустријском комплексу. У овим романима могу се пронаћи и сажети

¹¹ Видети, на пример, сегменте о Дејвису Метлоку, Волтеру Симонсу, „Бучу” Велдију, пецарошу Шредеру, Јуцину Карману и „Ејсу” Шоу.

потрети Џоа Хила, раног вође радикалног покрета „Индустрijски радници света”, и Торстена Веблена, у поглављу „Горак напитаk”. У роману Квака 22 Џозефа Хелера налазимо јунака који представља још отворенију сатиру – Мајло Мајндербaјндер, предузетник је који једнако лако и успешно функционише на отвореним тржиштима, у традиционалним економским односима и често фрустрирајућем и некономичном свету војске у ратним условима. Имате осећај да би Мајндербaјндер успешно сарађивао и са Фејгином или другим ликовима из Дикенсових романа.

Често се тематизује и улога коју конкуренција на тржишту има у ограничењу концентрације и злоупотребе економске моћи, као и важност економских подстицаја за стварање прилике за рад, улагање и преузимање ризика у слободном друштву. Раније поменути предузетници очигледно разумеју појам добитка – Мајндербaјндер чак зна да га је могуће остварити купујући јаја за седам центи и продајући их за пет, али само ако их купујете од самих себе и првобитно сте једно јаје платили један пени. Код Хорација и у Поуповим песмама у којима га опонаша, војник напада тврђаву у једној бици ради новчане надокнаде, али у каснијим биткама је, услед свог новог богатства, знатно мање мотивисан. У причи „Сиромашни писац” Вашингтона Ирвинга, насловни јунак је писац „високе” књижевности, познат у свом малом родном граду; но, када дође у Лондон, он одбацује ранији рад и почиње да пише непотписане чланке у стручним часописима, схватајући да радећи нешто што је тражено може да води удобан, премда не и гламурозан живот.

Неколико упечатљивих пасажа о слободном тржишту могуће је пронаћи у роману *Јенки на двору краља Аршура* Марка Твена. У тридесет и трећем поглављу под насловом „Политичка економија у шестом веку”, јунак срчано, али узалудно покушава да подучи групу радника разлици између реалне и номиналне плате, отворено бранећи принцип слободне трговине, а на тај начин помало подсећа на петицију коју Фредерик Бастија пише у име произвођача свећа.

Ако посматрамо тржиште у нешто апстрактнијем смислу, можемо да увидимо да Кал, јунак романа *Источно од раја* Џона Стајнбека, остварује добитак улажући у производњу пасуља непосредно пре Првог светског рата. Када га отац замоли да врати зарађени новац, он схвата да су за раст цена заслужне невидљиве и велике силе. Тада Кал поставља прилично софистицирано питање: „А коме да вратим?”

Роман *Хобобница* Френка Нориса садржи један јасан пасус који се бави снагом, продорношћу и безличношћу сила тржишта:

Младићу, кад љоворише о љшеници и жељезници, онда ви љоворише о снајама, а не о људима. Посћоји љшеница, љонуда. Да би се људи мољли храниши њоме, шреба је љревесћи. Ешо вам љошражње. Пшеница је једна снаја, жељезница је друја снаја, а објема овим снајама влада један закон – закон љонуде и љошражње. У свему шоме људи итрају врло малу улоју. Наравно, шју моју искрснуши разни зайлешаји, за љојединце моју настшаши шешке околносћи које их моју и унишћиши – али љшеница се мора љревозиши, да се људи љрехране њоме, исћо шјако, као шшо мора и расши. (Norris, 1954: 440)

Док Норис, пишући у натуралистичком кључу, у овом пасусу умањује улогу појединаца у економском систему, други аутори се усредсређују на ситуације у којима су појединци ухваћени у сложenu мрежу притисака због конкуренције, иако

то не разумеју у потпуности. Овај ефекат може се постићи трагедијом, као што је случај са драмом *Смрћ шривачкој љућника* Артура Милера, или пак црним хумором, попут драме *Зайвореник Друје авеније* Нила Сајмона. Права цена – приватна и друштвена – незапослености, позната нам је још од Стајнбекових *Плодова ђева* и Орвеловог *Пуша за Виан*.

Чини се да значајан број писаца увиђа и разуме основне концепте сила тржишта, док многи такође препознају и различите аспекте несавршености тржишта, укључујући питање економске стабилизације. Озбиљна забринутост због инфлације изражена је у делима као што је роман *Црни обелиск* Ериха Марије Ремарка, који садржи одломке о хиперинфлацији у Немачкој после Првог светског рата. Један очаравајући одломак који антиципира идеју индиректних, спољних трошкова може се пронаћи у Раблеовом делу *Гарјаншуа и Паншајруел*, у којем луда решава спор између куvara и госта који је надимио комад хлеба на диму из ражња на ком се пече гуска. Кувар захтева адекватну надокнаду и плаћен је тако што се торба госта тресе док он слуша звук новчића који долази из ње.

Трошкови преливања приказани су још у Дикенсовом опису загађења Коуктауна у *Злим временима*. Што се тиче потребе да се законским путем, на суду, решавају спорови у вези с правима својине и да се успостави правни и друштвени оквир за функционисање тржишта, књижевност је описивала ове појмове још од Шекспировог *Млешачкој шривца*, али и у делима као што је роман *Заселак* Вилијема Фокнера.

Како смо раније поменули, тематизацију поновне расподеле прихода у књижевности препознало је више економиста и оштро се критички одредило према њој. Ово питање представљало се различито, од кратког става краља Лира да ће расподела „уништити преобиле, а свака ће имати довољно” (Šekspir, 2012: 532), до Норисовог приказа сиромашних и гладних породица удовица, те богатих породица управника железница (овај приказ у складу је с Фридмановим описом стереотипа у књижевности). У причи о Харисону Бергерону из збирке *Добро дошли у мајмунарник*, Курт Вонегат се оштро одређује према покушајима постизања потпуне једнакости резултата, док Емерсон у дневницима пише да се неједнакост мора поднети чак и када је „одбојна”, нарочито у случајевима ризичних, а добро плаћених занимања.

Изражавајући забринутост за специјализоване програме владиног сектора, Синклеров роман *Мочвара* и Орвелов *Пуш за Виан* успели су да покрену иницијативу да се остваре бољи услови за безбедност и здравље на раду. Александар Солжењџин у *Одељењу за рак* напада многе актуелне моделе здравствене неге, али се позитивно одређује према неким начинима заштите од опаких болести. Поједини јунаци романа такође износе снажне ставове против неконтролисаног економског раста.

Можда су писци антиципирани – ако не, онда су макар ишли укорак с овим процесом – успех економиста у откривању системских неуспеха државе. У роману *Демократија* Хенрија Адамса, главна јунакиња одлази у Вашингтон и затиче превару, корупцију, себичност и неповерење јавности у институције, што је заправо и очекивала. Професор Голд, протагониста романа *Човек вреган злати* Џозефа Хелера, није наиван као она, те непрестано тражи престижно место са што мање посла. Међутим, на крају га величина и бесмисленост бирократије одбијају и „згражавају”.

Значајан део књижевне продукције бави се великим приватним институцијама тржишне економије. Корпорације и предузећа одувек су били предмет подсмеха, од *Обућаревој одмора* (с почетка седамнаестог века) до *Како усћеши у њослу без шпруга* и *Шта сад, Дау Џонс?* Проблем који настаје у опису корпорација крије се у томе што су оне, пратећи Шумпитерову терминологију, рационалне и имају ауру антихероја. Тек неколицина драмских дела помиње развој стварних корпорација, макар у траговима. Неки текстови иду у ранг идеализованих крајности, од прича с позитивном поруком Хорација Алцера до *Новој начина да се њлаше сџари дујови* Филипа Масинцера. Масинцерава фигура ђавола, сер Џајлс Оверич, бави се широким спектром криминалних радњи да би ојачао свој монопол. Корпорација RAMJAC из романа *Зашворска њиичица* Курта Вонегата и SMERSH, злонамерна и профитабилна контрабавештајна служба из романа Ијана Флеминга, представљају крајње границе до којих иду корпорације у покушају да доминирају светом.

Најдуготрајнија и најозбиљнија књижевна продукција која се бави људима из пословног света постојала је у САД од двадесетих до раних шездесетих година двадесетог века, а њен најактивнији период завршава се романом *Зима нашеј незаговолсџва* Џона Стајнбека. Током тог периода, пословни људи били су „амбициозни и вредни, али с озбиљним ограничењима на пољу интелекта и културе” (Brandis, 1961: 29). Најважније текстове на ту тему написали су Синклер Луис (*Бебиџ* и *Главна улица*), Артур Милер (*Смрџ шрџовачкој љушника* и *Сви моји синови*), Камерон Холи (*Главне канцеларије* и *Кеш Мекол*), Џон П. Маркванд (*Тачка без њовраџка*) и Џорџ С. Кауфман и Хауард Тајхман (*Кадилак од чистџој злаџа*).

Синдикати су различито приказивани у књижевним делима, барем у својим „гламурознијим” и насилнијим периодима, од почетка двадесетог века до спровођења Закона о раду у САД 1935. године. Најупечатљивије о томе пишу Дос Пасос, Драјзер и Стајнбек (у *Плодовима њева* и, нарочито, у *Неизвесној бици*). Новија историја синдикалних покрета није привукла тако велику пажњу писаца – филмови као што су *Норма Реј* и *На доковима Њујорка* тек су изузеци. Такође, описи ужасних услова рада – попут Орвеловог описа рударења у *Пушју за Вијан* – практично су сувишни. Ипак, они су и даље корисни у представљању промена које су у сфери пословања настале услед технолошког напретка, мањка користи од многих послова и значаја енергетских извора за свакодневно функционисање друштва.

Финансијске институције привлачиле су врло мало пажње у књижевности. Систем федералних резерви вероватно никада није добио чак ни важнију споредну улогу, иако ђаво у Гетеовом *Фаусџу* долази до неочекиваног открића да раст новчане масе може утицати на ниво националног дохотка. Наслови као што су *Роџшилгови*, *Шта сад, Дау Џонс?* и *Коло сређе* вероватно су најбољи скорашњи примери појављивања новца у драмској књижевности.

Један од познатих текстова о становништву и тржишту јесте „Један скроман предлог у сврху спречавања да ирска деца остану на терету својим родитељима и отаџбини” Џонатана Свифта. Слично као и тзв. план са зеленим маркицама Кенета Болдинга који је требало да ограничи раст становништва, Свифтове идеје биле су у вези с кретањима тржишта. Међутим, Свифт је сместио „позитивне” контроле Томаса Роберта Малтуса у контекст тржишта, док је Болдингов план превисоким

ценама истиснуо Малтусове „превентивне” контроле са тржишта. Свифт је сатирично предложио да се „вишак” беба и деце из Ирске продаје као храна, пре свих Американцима којима је она потребна и који имају ниже кулинарске стандарде. Ово дело може се читати као напад на неке практичне ситуације из домена политичке економије, али и као оштра осуда непримереног или неадекватног начина на који се однос уложеног и добијеног користи у свакодневном животу.

Посматрајући ствари из ведријег угла, неки аутори прихватили су Вебленову теорију о уочљивој потрошњи, као и хипотезу о релативном приходу. У роману *Ловац у жишу* Џ. Д. Селинцера, млади јунак открива да је готово немогуће живети с неким чији су кофери јефтинији од ваших. Његов цимер покушава да се избори с тим ставом називајући његове кофере „буржоаским”, али касније покушава да увери друге јунаке да ти кофери заправо припадају њему. Протагониста се исељава да би нашао цимера који је мање захтеван у скоро сваком погледу, осим кад су у питању кофери.

Дебата о политици слободног сребра, упркос чувеном говору Вилијама Џенингса Брајана о „крсту од злата”, често се сматра једном од најдосаднијих епизода у историји новца, банкарства и економије. Срећом, за Лајмана Френка Баума и неке друге људе његовог доба, та тема била је занимљива, те је он написао *Чаробњака из Оза* као популистичку алегорију те епизоде. Оз, наравно, представља скраћеница за унцу, меру за изражавање масе сребра или злата. У Баумовом делу (пре филмске адаптације Студија МГМ са Џуди Гарланд у главној улози), Дороти корача путем од жуте цигле (тј. злата) у сребрним, а не у црвеним ципелама. Страшило представља фармера са Средњег запада, Лимени Дрвосеча означава индустријског радника из урбане средине, Зла Вештица са Истока симбол је велике индустријске корпорације и финансирања с Истока, инспирација за Злу Вештицу са Запада крије се у суровим и злокобним природним силама (посебно у суши) с којима се суочавају фармери на Западу, Плашљиви Лав је сам Брајан, а Чаробњак из Оза је строг, али неспособан председник САД. Дороти пак представља Баумовог обичног човека.¹²

Идеја о „праведној цени” или разумној заради често се јавља у књижевности, као у размени између Кала и његовог оца у роману *Исходно од раја*. Међутим, занимљиво је то што многи аутори не дају одговоре на питања која постављају. У причи „Људи Старе Котобе” из збирке *У мрачној шуми шајансџивеној као време* Томаса Вулфа, вечита дебата о тим и сличним питањима постаје централна нит приче када људи Старе Котобе разматрају која би била праведна цена за једну мазгу и колико би могли да зараде на њој.

Може се рећи да су питања правичности и личног сукоба средишња у већини књижевних дела која тематизују појмове из економије. Најзад, књижевност и јесте истраживање људског стања и вредности, онако како их видимо у свакодневном животу, али и под ванредним околностима. Писци неретко стављају своје ликове у ситуације ван оквира њихових уобичајених искустава, али намера квалитетне књижевности најчешће јесте да каже, или да барем наговести, нешто уопштено о сваком појединцу и друштвеном поретку.

¹² За детаљан преглед алегоријског садржаја романа *Чаробњак из Оза*, видети: Littlefield, 1964.

Писци као да су сагласни у ставу о одговорним појединцима који, иако могу да реагују на финансијске подстицаје, ипак следе Антонија, јунака Шекспировог *Млеџачкој шрџовца*, који каже: „Свет ја, Грациано, за друго што не држим, до за свет” (Шекспир, 1962: 22). Још једног доброг трговца који мења понашање и неизбежно бива кажњен затичемо у трећем моралном есеју Александра Поупа, посланици упућеној Алену Лорду Батхерсту под називом „О употреби богатства”.

Свет се у великој мери променио од времена Шекспира и Поупа, али јунаци књижевности и даље траже поменуто Антонијеву равнотежу, иако су оквири у којима наступају ограниченији у поређењу с оквирима ранијих векова. Отац у драми *Сви моји синови* извршава самоубиство када најзад схвати да је неадекватно посматрао своје пословне интересе. Млади Бенџамин из романа *Дипломац*, Чарлса Веба одустаје од планова јер не жели да верује да ће његова будућност постати „пластична”.

Иако се чини да се многи аутори слажу када говоре о одговарајућем индивидуалном економском понашању, мало њих зна какав би економски систем могао да промовише такво понашање на најбољи начин, или пак да најдоследније прати интересе слободних појединаца. Едвард Белами у роману *Полеђ уназад* и огледу „Парабола о резервоару за воду” заговара социјалистичке облике економске организације и сарадње, што чини и Перси Биш Шели у „Песми људима Енглеске”, да наведемо само неке примере. С друге стране, романи *Врли нови свећ* Олдуса Хакслија, те *Величанствени извор* и *Побуњени Аџлас* Ајн Ренд нуде елоквентне одбране конзервативних идеја о индивидуалној слободи, расту и економској ефикасности. Штавише, ови аутори такође упозоравају на злоупотребе које могу да настану када се економска и политичка моћ концентрише на једном месту, и то у рукама државних институција. Ови аргументи, и десно и лево оријентисани, требало би да буду познати економистима – стручни економски текстови разматрају их већ више од сто година.

Закључци

Економисти који би желели да користе примере из сфере књижевности у свом наставном и истраживачком раду, схватиће да би разноврсност овде цитираних одломака требало да докаже чињеницу да постоји прихватљив корпус за већину тема које они обрађују. Писци и њихова дела не разликују се од економиста и њихових дела. Као и економисти, писци се разликују у политичким уверењима, дубини и ширини свог разумевања економије, па чак и у вештини писања. Књижевници су посебно важни за економисте утолико што, попут пропалих економиста о којима Кејнс говори, понекад утичу на мишљење јавности и струке о економским питањима (Stigler, 1982: 1–50).

Не изненађује нас доступност једног тако садржајног и разноликог скупа књижевних материјала у вези са економијом. Већина оних који посматрају друштво, укључујући писце дела различитог квалитета (Бомонт и Флечер у Шекспирово време, те Џеклин Сузана и сценаристи телевизијских сапуница у наше време), прихвата економију као важан део друштвене структуре и суочава се с тржиштима која

су подељена тако да одговарају групама потрошача различитих примања, образовних профила, политичких опредељења и економских интересовања. Још од ренесансе – када су књиге почеле да се штампају и на другим језицима сем на латинском, и када је више људи почело да стиче формално образовање – аутори с различитим погледима на економске и друштвене односе проналазе тржиште на које могу да пласирају своје идеје. Књижевна разноликост се развија јер живот и време у ком аутори обитавају утичу на свако дело – чак и Шекспиров опус који је Бен Џонсон описао као опус који „није за једно време, већ за сва времена”.

Подручје у ком књижевна дела махом не успевају да пруже корисну грађу економистима јесте развој сложеног скупа међусобно повезаних економских потеза и њихових последица. Неки писци, попут Ренд и Беламија, покушали су да забележе утицаје које тржишно оријентисани економисти виде у активностима невидљиве руке Адама Смита, или „неизбежне последице” које многи нетржишно оријентисани економисти приписују, следећи Карла Маркса, концентрисаном власништву производних средстава. Ови покушаји су ретко потпуно успешни у било ком аспект, посебно код тржишно оријентисаних људи, међу којима се налазе и саосећајни аутори који очигледно нису разумели идеју употребе тржишта за претварање потенцијално недруштвеног понашања у корисно и продуктивно понашање и, истовремено, за одржавање високог нивоа личне слободе за све који имају добре намере.

Да ли је у питању случајност, или нешто више, што аутори који пишу дела у којима покушавају да искажу потпуно разумевање било ког економског *сисџема* често привлаче мали број верних читалаца? Шта год да је у питању, још увек је скоро искључиво на економистима и предавачима да објасне како су концепти из света економије међусобно повезани, како економски системи функционишу и како се могу оценити на важној (али, признајмо, ограниченој) скали економске ефикасности. Међутим, у многим другим важним темама постоје разумне могућности за интердисциплинарни сарадњу са стручњацима за прозну и драмску књижевност.

Додатак:

Репрезентативни списак књижевних дела које обрађују концепте из света економије

Аутор	Наслов	Издавач	Година издања које се цитира	Редни број странице у издању које се цитира	Концепт који се обрађује
Адамс, Хенри	<i>Демократија</i>	Peter Smith Publishing Co., Gloucester, MA	1965.	3–9.	Јавни избор
Андерсон, Шервуд	<i>Вајнсбурј у Охају</i>	Viking Press, New York	1958.	8–12.	Усавршавање, подела рада
Бастија, Фредерик	<i>Софизми заштитне „Петиција у име произвођача свећа...“</i>	G. P. Putnam's Sons, New York	1974.	73–80.	Тарифе, несташице, компаративна предност
Баум, Лајман Френк	<i>Чаробњак из Оза</i>	University of California Press, Berkeley	1986.	–	Политика слободног трговина
Белами, Едвард	<i>Појлед уназад</i>	Houghton, Mifflin & Co., Boston	1890.	65–75. 85–99.	Утопијско друштво
	<i>„Парабола о резервоару за воду“ (Једнакост, ур. Г. Форд и С. Монод)</i>	Greenwood Press, New York	1969.	195–203.	Упоредни системи
Вајдер, Торнтон	<i>Наш праг</i>	Coward McCann, Inc., New York	1938.	29–32.	Економске вредности, олакшице, економски системи
Веб, Чарлс	<i>Дипломац</i>	The New American Library, New York	1963.	11–15.	Економске вредности
Вонегат, Курт	<i>Добро дошли у мајмунарник</i>	Dell Publishing Co., New York	1968.	7–13.	Једнакост, расподела добити
Вулф, Томас	<i>У мрачној шуми џајансјивеној као време</i>	Grosset & Dunlap, New York	1935.	195–201.	Разумна и претерана зарада
Гете, Јохан В.	<i>Фауст</i> (прев. А. Свонвик)	A. L. Burt, New York	Не постоји податак о години издања	211–214.	Новац, робна размена, монетарна политика
Дикенс, Чарлс	<i>Зла времена</i>	W. W. Norton & Co., New York	1966.	16–19.	Спољни трошкови, индустријализација
Дос Пасос, Џон	<i>САД: трилогија</i>	Harcourt Press, New York	1937.		
	<i>„Лимена Лиза“</i>			421–423.	Предузетништво, економија обима
	<i>„Принц мира“</i>			264–265.	Предузетништво, филантропија
	<i>„Горак напитак“</i>			93–105.	Уочљива потрошња

Драјзер, Теодор	<i>Кери</i>	Random House, New York	1927.	321-328.	Усавршавање, границе тржишта
Емерсон, Ралф Волдо	<i>Дневници</i>	Houghton Mifflin Co., New York	1912.	169. 377-379. 528-589.	Предузетништво, улагања, расподела зараде
Ирвинг, Вашингтон	<i>Сабране њриче Вашингтона Ирвина (ур. К. Нидер) „Сиромашни писац“</i>	Doubleday & Co., New York	1975.	277-291.	Потрага за радном снагом
Масинџер, Филип	<i>Нов начин да се њлаше ствари дугови (Драме из доба Сѡјуарша, допуњено издање, пр. А. Нетеркот, Ч. Баскервил и В. Хелџер)</i>	Holt, Rinehard and Winston, New York	1971.	714-715.	Моћ монопола
Мастерс, Едгар Ли	<i>Анѡлолија Сѡун Ривера</i>	Crowell-Collier Publishing Co., New York	1962.	48, 73, 150, 169, 188, 240.	Усавршавање, подела рада
Милер, Артур	<i>Смрѡ ѡрѡвачкој ѡѡнѡника (Џејно издање Арѡура Милера, ур. Х. Клурман)</i>	Viking Press, New York	1971.	6-36.	Конкуренѡија
	<i>Сви моји синови (Арѡур Милер: сабрране граме)</i>	Viking Press, New York	1957.	114-115.	Силе тржишта, економске вредности
Милтон, Џон	<i>Комус</i>	Nonesuch Press, Bloomsbury	1937.	23-24.	Природни ресурси
Норис, Френк	<i>Хобѡѡница</i>	Houghton Mifflin Co., Boston	1958.	395-407.	Тржиште, конкуренѡија, расподела добити
Орвел, Џорѡ	<i>Пуѡ за Виан</i>	Harcourt, Brace Co., New York	1958.	22-26. 78-82. 96, 100.	Продуктивност, технологија, заштита на раду, циклична незапосленост
Поуп, Александер	<i>Песме Александра Поуѡа (ур. Џ. Бар)</i>	Yale University Press, New Haven	1963.		
	<i>Дунѡијага: чеѡвврѡија књѡиа</i>			778-780. 786-791.	Усавршавање у техничким и друштвеним наукама
	<i>Морални есеји (ѡреѡна ѡосланица Алену Лорѡу Баѡхерсѡу)</i>			570-586.	Традиционалне и економске вредности
	<i>Друѡа књѡиа, друѡа ѡосланица („Имитације Хорација“)</i>			651.	Економски подстицаји
Рагле, Франсоа	<i>Гарѡанѡуа и Панѡи-ѡруел (у: Раглеова дела)</i>	The Bibliophilist Society, London	Не постоји податак о години издања	233-242. 344-347.	Кредитирање, дуг, економски подстицаји, спољни трошкови

Ренд, Ајн	Величанствени извор	Sears Readers Club, Chicago	1943.	736–744.	Слобода избора
	Побуњени Ајтлас	Random House, New York	1957.	410–415. 475–484. 745–749. 1009–1069.	Индивидуализам, економска слобода и продуктивност
Ремарк, Ерих Марија	Црни обелиск (прев. Д. Линдли)	Harcourt, Brace & Co., New York	1957.	6–16.	Хиперинфлација
Садерн, Тери	Маични Хришћанин	Andre Deutsch, Ltd., London	1959.	19–20. 22–30. 65–76.	Појединачне економске вредности, рекламе, суверенитет потрошача
Сајмон, Нил	Запвореник Друје авеније	Random House, New York	1972.	57–75.	Незапосленост
Свифт, Џонатан	„Један скроман предлог...” (у: Џонатан Свифт, ур. А. Рос и Д. Вули)	Oxford University Press, New York	1984.	492–499.	Насељеност становништва, анализа улагања и добити, економске вредности
Селинцер, Џ. Д.	Ловац у жишју	Little, Brown & Co., Boston	1951.	110–111.	Уочљива потрошња
Синклер, Аптон	Мочвара	Doubleday, Page & Co., New York	1906.	160–162.	Заштита потрошача, регулативе
Солжењицин, Александар	Огељење за рак	Farrar, Strauss & Giroux, New York	1974.	427–428.	Државна здравствена нега
Стајнбек, Џон	Источно од раја	Viking Press, New York	1952.	480–481. 540–545.	Тржишне силе, економска вредност
	Плодови ђева	Viking Press, New York	1967.	49–53.	Незапосленост, циклуси пословања
	Неизвесна бишка	Viking Press, New York	1968.	26–29.	Економија рада, синдикати
Твен, Марк	Јенки на двору краља Аршура	University of California Press, Berkeley	1983.	322–333.	Однос номиналног и реалног, подучавање у сфери економије
Фокнер, Вилијам	Заселак	Random House, New York	1940.	371–380.	Право својине, уговори
Фицџералд, Ф. Скот	Велики Гетсби	Charles Scribner's Sons, New York	1953.	39–41. 174–177.	Хумани капитал
Френклин, Бенџамин	Аушобиографија (ур. Л. Лабари, Р. Кечман, Х. Ботфилд и Х. Финман)	Yale University Press, New Haven	1964.	53–63.	Штедња, улагање, хумани капитал
	Алманах Сиројој Ричард	Mount Vernon, New York (исечци из тридесет годишњих издања које је објављивао сам Френклин)	1936.	–	Штедња, хумани капитал, итд.

Фрост, Роберт	Пуш којим нисам пошао „Поправљање зида” „Пут којим нисам пошао”	Hold, Rinehart and Winston, New York	1973.	112–113. 270–271.	Приватна својина, опор- тунитетни трошак
Хаксли, Олдус	Врли нови светш	Harper & Row, New York	1946.	264–271.	Технологија, слобода из- бора
Хелер, Џозеф	Квака 22	Dell Publishing Co., New York	1966.	66–69. 237–239.	Економски системи Предузетништво, понуда, потражња
	Човек вреган златша	Simon and Schuster (Pocket Books, New York)	1980.	44–53. 120–129. 153–157.	Јавни избор
Џонсон, Бен	Волione (Драме из гоба Сшјуарша, допу- њено издање, пр. А. Не- теркот, Ч. Баскервил и В. Хелцер)	Holt, Rinehard and Winston, New York	1971.	136–137. 149, 164.	Похлепа, јавни избор, ла- жни уговори
Шекспир, Вили- јам	Млешачки шривоац (у: Шекспир: сабрана дела, ур. Џ. Б. Харисон)	Harcourt, Brace & World, Inc.	1968.	583. 604–608.	Прихватање ризика, ди- версификација, уговори, право на својину
Шели, Перси Биш	Агонис (ур. Џ. Вудбури) „Песма људима Енгле- ске”	Hough Publishing Co., New York	1901.	364–365.	Теорија радне вредности

ИЗВОРИ:

- Aydelotte, W. O. (1948). “The England of Marx and Mill as reflected in fiction”. *Journal of Economic History*, supplement 8, *The Tasks of Economic History*, 42–58.
- Becker, G. (1977). “Reply to Hirshliefer and Tullock”. *Journal of Economic Literature*, 15, 506–507.
- Brandis, R. (1961). “The American writer views the American businessman”. *Quarterly Review of Economics and Business*, 1, 29–38.
- Farnam, H. W. (1931). *Shakespeare's economics*. New Haven: Yale University Press.
- Friedman, M., and Friedman, R. (1980). *Free to choose*. New York: Harcourt Brace and Jovanovich.
- Galbraith, J. K. (1963). *The McLandress dimension*. Boston: Houghton Mifflin.
- Grampp, W. D. (1973). “Classical economics and its moral critics”. *History of Political Economy*, 5, 359–74.
- Heilman, R. B. (1968). “The economics of Iago and others”. *Publications of the Modern Language Association*, 19, 81–85.
- Hirshliefer, J. (1977). “Shakespeare vs. Becker on altruism: The importance of having the last word”. *Journal of Economic Literature*, 15, 500–502.
- Jefferson, M. (1972). “Industrialization and poverty: In fact and fiction”. *The long debate on poverty*. London: Institute of Economic Affairs.
- Jevons, M. (1977). *Murder at the margin*. Sun Lakes, AZ: Thomas Horton and Daughters.
- Knights, L. C. (1968). *Drama and society in the age of Jonson*. New York: W. W. Norton.
- Littlefield, H. M. (1964). “The Wizard of Oz: Parable on populism”. *American Quarterly*, 16, 47–58.
- Neale, W. C. (1982). “Language and economics”. *Journal of Economic Issues*, 16, 355–69.
- Norris, F. (1954). *Polip*. (Š. Balen, prev.). Zagreb: Zora.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper & Row.

- Schumpeter, J. A. (1954). *History of economic analysis*. New York: Oxford University Press.
- Scudder, V. D. (1899). *Social ideas in English letters*. Boston: Houghton, Mifflin and Co.
- Spiegel, H. W. (1971). *The growth of economic thought*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Stigler, G. J. (1982). *The economist as preacher and other essays*. Chicago: University of Chicago Press.
- Шекспир, В. (1962). *Млеџачки џрјовац*. (В. Живојиновић, прев.). Београд: Савремена школа.
- Šekspir, V. (2012). *Četiri tragedije*. (Ž. Simić i S. Pandurović, prev.). Beograd: Laguna.
- Wonnacott, P., and Wonnacott, R. (1979). *Economics*. New York: McGraw-Hill.

(С енглеској црвео Драјан Бабић)